

Textologie perikop Augustova Summovníku¹

Robert Dittmann

Textology of Pericopes in Augusta's Summovník. The study explores the pericopes in the printed version of Jan Augusta's *Summovník* from a textological perspective. The author confirms the report of Blahoslav's *Grammatica* [Grammar] that during his internment Augusta had at his disposal the Latin Zurich Bible (*Biblia Tigurina*) published in the 1540s. His translation of the pericopes shows a direct dependence, sometimes too literal, on this source. Augusta may be connected to the penetration of biblical humanism into the Unity of the Brethren even earlier, as shown by several examples excerpted from his earlier Czech writings.

Keywords: Jan Augusta; Summovník; pericopes

Specifické postavení českých zemí v liturgii do Bílé hory

V dějinách liturgie mají české země v evropském kontextu výjimečné postavení ve dvou obdobích. První úsek trvá od 9. do 11. století a po přerывu ještě od poloviny 14. století zhruba do počátku husitské revoluce. V tomto období je na našem území užívána v liturgické funkci staroslověňština a později církevní slovanština české a charvátské redakce, nikoli ještě čeština, ta proniká zatím pouze v podobě bohemismů.² Je nutno dodat, že v názorech na nelatinskou liturgii v přemyslovském knížectví a království dosud nebylo dosaženo shody.³ Největším problémem, diskutovaným po

¹ Tento článek vznikl na Univerzitě Karlově v rámci programu *PROGRES Q09: Historie – Klíč k pochopení globalizovaného světa*.

² O češtině můžeme mluvit až cca od samého konce 10. století.

³ Z bohaté literatury lze uvést např. DAVID KALHOUS, *České země za prvních Přemyslovců v 10.–12. století: II. díl: Svět doby knížecí*, Praha: Libri, 2013, 36–59; VÁCLAV KONZAL, Kontinuita slovanské liturgie v přemyslovských Čechách, in: P. KOUŘIL a kol., *Cyrilo-metodějská misie a Evropa: 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*, Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2014, 282–283; VÁCLAV CHALOUPECKÝ, Slovanská bohoslužba v Čechách, *Věstník České akademie věd a umění* 59 (1950/4), 65–82; DUŠAN TŘEŠTÍK, Slovanská liturgie a písemnictví v Čechách 10. století: představy a skutečnost, in: P. SOMMER (ed.), *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha: NLN, 2006, 189–218.

desetiletí, je otázka existence slovanské liturgie v přemyslovských Čechách 10. století, případně v 11. století mimo Sázavský klášter. Zatímco jazykovědci s její existencí na základě indicií počítají,⁴ někteří historikové zůstávají i dnes skeptičtí.⁵

Zřejmě od počátku byzantské misie na Velké Moravě zaznívaly i perikopy ve staroslověnětině.⁶ Po většinu doby cyrilometodějské misie šlo nicméně v případě perikop o slovansko-latinskou dvojdomost:⁷ bula Hadriána II. *Gloria in excelsis Deo* (868–869) přikazuje, aby „se při mši napřed čtla epištola a evangelium latinsky, potom slovansky“.⁸ Také bula *Industriae tuae* (880) nařizuje čtení evangelia napřed v latině a pak v překladu do staroslověnětiny.⁹ Přes zákazy slovanské liturgie zejména od roku 885 lze najít argumenty pro přímou kontinuitu slovanské bohoslužby v přemyslovských Čechách snad od konce 9. do konce 11. století, a to v podobě české církevní slovanštiny. Slovanská liturgie byla potom obnovena v Praze za Karla IV. v Emauzském klášteře, tehdy šlo o charvátskohlaholskou církevní slovanštinu, a toto období skončilo se začátkem husitských válek. Nemáme spolehlivé doklady o tom, že by církevní slovanštinu charvátské redakce nahradila v liturgii stará čeština,¹⁰ nicméně blízkost Emauzského kláštera k husitům, kteří už v desátých letech pracovali na bohemizaci liturgie, je nepochybná. Ve středověku se obecně v této době při mši četlo evangelium latinsky a jen v kázáních zaznívaly úryvky perikopního překladu.¹¹

Druhé období začíná husitskou reformací po roce 1415 a končí rokem 1621. V tomto období proniká v různé míře do mešní liturgie čeština,

⁴ Srov. KONZAL, *Kontinuita slovanské liturgie*, 282.

⁵ PETR SOMMER, *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*, Praha: Vyšehrad, 2007, 98: „celistvá a samostatná oblast této [staroslověnské] liturgie [v raněstředověkých Čechách] neexistovala“, ale nelze ji vyloučit „zejména ve formě směsné“.

⁶ VLADIMÍR VAVŘÍNEK, *Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem*, Praha: Vyšehrad, 2013, 119.

⁷ Srov. ROMAN JAKOBSON, *Úvahy o básnictví doby husitské, Slovo a slovesnost 2* (1936/1), 7.

⁸ WALERIAN BUGEL, *Cyrlometodějské papežské dokumenty z let 869–1985: výběr*, Velehrad – Olomouc: Refugium Velehrad – Roma, 2003, 14.

⁹ Srov. BUGEL, *Cyrlometodějské papežské dokumenty*, 27.

¹⁰ VÁCLAV ČERMÁK, *Církevněslovanské písemnictví Slovanského kláštera v Praze*, in: P. KOUŘIL a kol., *Cyrlometodějská misie a Evropa: 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*, Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2014, 293.

¹¹ VLADIMÍR KYAS, *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha – Řím: Vyšehrad – Křesťanská akademie, 1997, 34; srov. SABRINA CORBELLINI, *Vernacular Bible Manuscripts in Late Medieval Italy: Cultural Appropriation and Textual Transformation*, in: E. POLEG, L. LIGHT (eds.), *Form and Function in the Late Medieval Bible*, Leiden – Boston: Brill, 275.

její pronikání se zrychluje od druhé čtvrtiny 16. století¹² a končí rokem 1621, kdy byla česká liturgie zakázána¹³ a následně mohla pokračovat jen v exilu. Výjimečnost tohoto období plyne z českého náskoku reformačního úsilí, které významně dbalo i na národní jazyky v nejposvátnější a nejprestižnější, tj. liturgické funkci, která zůstávala pro češtinu dříve zapovězena. Česká „reformace před reformací“ není po této stránce dosud probádána uspokojivě. Byť míra počestění liturgie v 15. století není přesně známa,¹⁴ čeština byla užívána v liturgické funkci jistě od počátku husitské reformace,¹⁵ u radikálních proudů byla mešní liturgie dokonce počestěna zcela,¹⁶ což bylo v tehdejší Evropě nevídané.¹⁷ Už utrakvistické synody z let 1418 a 1434 vyžadují čtení a *Credo* v národním jazyce¹⁸ a ještě v 15. století je vytištěn Korandův obhajobný spis *O zpívaní a čtení českém tractat*.

České perikopy mají ovšem tradici delší: jakýmsi mezistupněm k nim jsou už českocírkevněslovanské Jagičovy glosy z počátku 12. století na místech odpovídajících perikopám východní liturgie.¹⁹ Na konci 13. století vznikl staročeský překlad evangeliáře, v polovině 14. století na perikopy rozdělené *Evangelium sv. Matouše s homiliemi*, nejstarší perikopní rejstřík je dochován z počátku 15. století v *Bibli litoměřicko-třeboňské*. Rejstříky perikop tvoří vůbec nejčastější doplněk českých biblických rukopisů: jsou obsaženy v celkem čtyřiapadesáti staročeských biblických pramenech 15. století, například z devětatřiceti rukopisných a tří tištěných Nových

¹² DAVID R. HOLETON, The Evolution of Utraquist Eucharistic Liturgy: A Textual Study, in: D. R. HOLETON, Z. V. DAVID (eds.), *The Bohemian Reformation and Religious Practice: Vol. 2: Papers from the XVIIIth World Congress of the Czechoslovak Society of Arts and Sciences*, Brno 1996, Prague: Academy of Sciences of the Czech Republic, 1998, 120, 124.

¹³ ZDENĚK V. DAVID, *Nalezení střední cesty: Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*, Praha: Filosofia, 2012, 583; PETR VOREL, *Velké dějiny země Koruny české: Svazek VII: 1526–1618*, Praha – Litomyšl: Paseka, 2008, 264.

¹⁴ DAVID R. HOLETON, The Role of Jakoubek of Stříbro in the Creation of a Czech Liturgy: Some Further Reflections, in: O. HALAMA, P. SOUKUP (eds.), *Jakoubek ze Stříbra: Texty a jejich působení*, Praha: Centrum mediévistických studií v nakladatelství Filosofia, 2006, 52, 63.

¹⁵ SROV. ELIŠKA BAŤOVÁ, *O zpívaní a čtení českém tractat* [A Treatise on Reading and Singing in Czech] by Václav Koranda the Younger: A Contribution to the History of Czech Liturgical Language, in: Z. V. DAVID, D. HOLETON (eds.), *The Bohemian Reformation and Religious Practice: Vol. 8*, Praha: Filosofia, 2011, 143.

¹⁶ FERDINAND HREJSA, *Dějiny křesťanství v Československu II: Hus a husitství*, Praha: HČSEFB, 1947, 148; JAROSLAV ČECHURA, *České země v letech 1378–1437: Lucemburkové na českém trůně II*, Praha: Libri, 2000, 145, 156.

¹⁷ HOLETON, The Role, 50.

¹⁸ BAŤOVÁ, *O zpívaní*, 153.

¹⁹ JOSEF VINTR, Die tschechisch-kirchenslavischen Glossen des 12. Jahrhunderts in der Bibel Sign. 1190 der Nationalbibliothek in Wien (sog. Jagič-Glossen), *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 32 (1986), 107–110.

zákonů obsahuje takové rejstříky třicet šest. Právě až s pronikáním češtiny do liturgie v 15. století se mohla rozvinout jejich funkce jako příručky liturgické. Znění perikop bylo v 15. století přejímáno z dosavadních překladů, text býval jen mírně aktualizován. V 16. století vyšlo téměř třicet vydání novozákonních a starozákonních perikop pro potřeby liturgie a domácí četby.²⁰

Jednota bratrská: liturgická reforma Lukáše Pražského a spor o perikopy

Do českého reformačního úsilí zapadá i jednota bratrská, která před Bílou horou programově pěstovala žánr perikopního rejstříku.²¹ Do počátku 16. století v jednotě však neexistoval ustálený systém perikop, jejich výběr byl volný,²² lze nicméně předpokládat, že v nějaké míře se bohoslužba konala česky. Vždyť podle Lukáše Pražského se začali bratří scházet proto, „aby sobě zákon čtli a o dobrém mluvili, pánu bohu se modlili“,²³ a to se sotva mohlo v sociálních vrstvách, z nichž se rekrutovali první členové jednoty, odehrávat v latině. Podle Josefa Macka byla jednota bratrská „v bohoslužbě zcela orientována k češtině“ (jde ovšem o českou část jednoty).²⁴ To by odpovídalo i její liturgické návaznosti na radikální husitské proudy tábořské, a i když nemáme dochovány agendy z prvních desetiletí její samostatné existence, Lukášovy *Zprávy kněžské* z první třetiny 16. století dosvědčují plně bohemizovanou liturgii²⁵ a tutéž linii se zdá potvrzovat už *Spis o dobrých a zlých kněžích* od Řehoře Krajčího z konce 60. let 15. století.²⁶

²⁰ Informace o rejstřících perikop, jejich znění a tiscích viz ANDREA SVOBODOVÁ, KATEŘINA VOLEKOVÁ, *Nebiblické texty v staročeských překladech Bible*, [v tisku]. Děkuji autorkám za poskytnutí dosud nepublikované studie.

²¹ MIRIAM BOHATCOVÁ, *Vydavatelský rámec českých předbělohorských biblí*, *Strahovská knihovna* 5–6 (1970–1971), 260; SVOBODOVÁ, VOLEKOVÁ, *Nebiblické texty*, [v tisku].

²² JOSEF SMOLÍK, *Ekumenický přínos Jana Augusty*, in: P. B. KŮRKA, J. PÁNEK, M. POLÍVKA (eds.), *Angelus pacis: Sborník prací k počtě Noemi Rejchrtové*, Praha: Historický ústav, 2008, 327; TABITA LANDOVÁ, *Lekcionář Jana Augusty a jeho role v bratrském sporu o perikopy*, *Listy filologické* 135 (2012/3–4), 340.

²³ JOSEF MACEK, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha: Argo, 2001, 292.

²⁴ MACEK, *Víra a zbožnost*, 302.

²⁵ Srov. edici: JIŘÍ JUST, *Bratrské agendy k Večeři Páně*, in: O. HALAMA (ed.), *Acta Reformationem Bohemicam illustrantia VI: Coena Dominica Bohemica: Studijní texty UK ETF v Praze*, Praha: UK ETF, 2006, 67–76.

²⁶ ŘEHOŘ KRAJČÍ, *Spis o dobrých a zlých kněžích*, in: J. BIDLO (ed.), *Akty jednoty bratrské: Svazek I*, Brno: Historická komise při Matici moravské, 1915, 157–158; srov. TABITA LAN-

Postupné ustálení perikopního systému v jednotě bratrské je spojeno se jménem jejího nejvýznačnějšího teologa Lukáše Pražského. Na začátku 16. století prosadil zavedení tzv. starocírkevních perikop na neděle a svátky, jež byly běžně užívány v celé západní církvi.²⁷ Rejstřík novozákonních perikop a plné znění starozákonních lekcí byly součástí obou mladoboleslavských Nových zákonů, spojovaných v různé míře s jednotou a biskupem Lukášem: Klaudyánova (1518) a Lukášova (1525). Při srovnání perikop těchto Nových zákonů s pražským Novým zákonem z roku 1513 zjišťujeme, že nejtypičtější jazykový rys Lukášovy reformy, tj. rozmnožení již dávno archaických imperfekt a vzrůst doslovnosti vůči Vulgátě, je ve vydáních z let 1518 a 1525 postupně posilován.²⁸ Při širším srovnání se ukazuje, že Lukášovo znění z roku 1525 je v 16. století zřejmě vůbec nejdoslovnějším a nejarchaičtějším českým překladem biblického textu, přitom imperfektum se stalo do jisté míry jazykovým rysem konfesní příslušnosti k jednotě bratrské.²⁹ Perikopy v tomto znění byly podle Blahoslavova svědectví v *Pilném rozjímání* z 60. let stále užívány v některých bratrských sborech (tak lze interpretovat pasáž, že Lukášovo dílo s kázáními na čtení a epistoly bylo „ode vši jednoty oblíbeno a přijato, toho i dobře a svatě užíváno jest a ještě se užívá“),³⁰ přičemž někteří Lukášovy perikopy, jak víme ze stížností ze 40. let, uměli zpaměti.³¹ Na jejich znění napsal Lukáš Pražský mj. několik českých postil, z nichž jedna měla být v 60. letech vydána tiskem.³²

V návaznosti na usnesení úzké rady roku 1545 začala jednota bratrská ve druhé polovině 40. let zkoušet nový systém perikop podle Apoštolského vyznání víry.³³ Sám Augusta před svým uvězněním nového systému užíval, jak dokládají *Dekrety*,³⁴ a nové perikopy i připravoval, jak svědčí *Historia pravdivá*, když vypráví o Augustově práci na *Summovníku* započaté r. 1555: „Dobrý muž nepřestával v tom vždy pracovati, což započal za svo-

DOVÁ, *Liturgie Jednoty bratrské (1457–1620)*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014, 35, 199–201.

²⁷ LANDOVÁ, *Lekcionář*, 340; LANDOVÁ, *Liturgie*, 42–43, 123.

²⁸ ROBERT DITTMANN, *Lukas von Prag als Bibelübersetzer*, [v tisku].

²⁹ TAŤÁNA VYKYPĚLOVÁ, *Wege zum Neutscheichischen: Studien zur Geschichte der tschechischen Schriftsprache*, Hamburg: Kovač, 2013, 105–113.

³⁰ [Nekrologium jednoty bratrské a další spisy], Praha: NK ČR: XVII E 69, 2b [online], [cit. 10. 3. 2017], dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com>.

³¹ MOLNÁR, *Českobratrská výchova*, 131; LANDOVÁ, *Liturgie*, 125.

³² LANDOVÁ, *Liturgie*, 44.

³³ Srov. ELIŠKA BAŤOVÁ, *Koncepce liturgického roku v hymnologické činnosti Jana Augusty*, *Hudební věda* 49 (2012/1–2), 37.

³⁴ ELIŠKA BAŤOVÁ, *Prolegomena k interpretaci a dataci nově objeveného Augustova Summovníku*, *Clavibus unitis* 5 (2016), 8.

body své činiti a nejedno leto v tom pracovati, podle toho i služby Páně v zbořích činívaje.³⁵ Nový soubor perikop tehdy, ve 40. letech, vytištěn nebyl, ale víme, že Augusta brzy po roce 1555 už v královském vězení sepsal *Register*, tj. soubor perikopních textů, a mezi lety 1555–1557 vypracoval trojdílný *Summovník*.³⁶ Dřívější rukopisná verze, jakýsi předchůdce *Summovníku*, mu byla v internaci zabavena při prohlídce jeho vězení roku 1553,³⁷ jak líčí opět *Historia pravdivá*.³⁸

Roku 1555 se dal Augusta podle Bílkova svědectví v *Historii pravdivé* „v dílo nové knihy velmi znamenité a potřebné namísto oné, kterouž byl udělal a kteráž zhynula v tom jich přehledávání“,³⁹ s názvem *Summovník*, neboť z *Registru* vybral Augusta podle Bílkovy zprávy *summy*,⁴⁰ tj. vlastně zhutnělé výklady perikop (v *Summovníku* následuje za zněním perikop oddíl „Summa těch Božích Řečí tato jest“ s variantami jako „Summa těchto Božích Řečí tato jest“, „Summa těch Řečí Božích“):

„Z těch řečí [*Registru*] *summy* sebrav, psal je v knihu velmi velikou, ve tři díly rozdělenou [...] než když se mu daly příčiny nejedny, a on naděje nemaje, aby již měl k svobodě přijíti a s bratřími se osobně shledati a žádost velikou maje s nimi o mnohé věci mluvit, i takž teprv rozšiřoval tu knihu a do ní ty věci snášel, o něž s nimi mluvit chtěl, aby skrze to s nimi se snesl.“⁴¹

Citovanému svědectví lze rozumět tak, že tato verze *Summovníku* napřed neobsahovala znění perikop, nýbrž pouze *summy*, a perikopní čtení byla snad doplněna až později (obsahoval je přece *Register*).⁴² Bílek vše z Augustova exempláře „načisto přepisoval“.⁴³ V této souvislosti je

³⁵ MIREK ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá*, fol. 40r–40v [online], [cit. 15. 3. 2017], dostupné z: <https://mirekcejkaa.wordpress.com/augusta>. Srov. FRANTIŠEK BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta v letech samoty 1548–1564*, Praha: Jan Laichter, 1942, 112. Citujeme podle Čejkovy edice nejstaršího a nejlepšího, brněnského opisu, uvádíme paralelní místo podle edice Bednářovy.

³⁶ Dosavadní bádání shrnuje BAŤOVÁ, Prolegomena, 1–7.

³⁷ Srov. JOSEF SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, Praha: Kalich, 1984, 71; BAŤOVÁ, Prolegomena, 8.

³⁸ ČEJKA (ed.), *Historia*, fol. 34v; srov. BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta*, 102–103.

³⁹ ČEJKA (ed.), *Historia*, fol. 40r; srov. BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta*, 112.

⁴⁰ Srov. MIREK ČEJKA, DUŠAN ŠLOSAR, JANA NECHUTOVÁ (eds.), *Gramatika česká Jana Blahoslava*, Brno: Masarykova univerzita, 1991, fol. 170r: *summovník*, „knihy *summy* nětčeho v sobě zavírající“, je slovo neužívané.

⁴¹ ČEJKA (ed.), *Historia*, fol. 40v–41r; srov. BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta*, 113. V infinitivní koncovce přepisujeme krátký vokál.

⁴² Podle J. Smolíka navrhl novou řadu perikop už roku 1544 Martin Michalec a později došlo ke změně mnoha perikop, o čemž se už Augusta patrně nedozvěděl (SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, 71). Bratr Jan Černý měl okolo poloviny 50. let podle Smolíkovy názoru asi rozpracován svůj vlastní rejstřík perikop (tamtéž, 72).

⁴³ ČEJKA (ed.), *Historia*, fol. 41r.

zajímavý nedávno nalezený rukopisný zlomek *Summovníku*,⁴⁴ uložený v Knihovně Národního muzea pod signaturou 1 D b 1/24 a kladený na Moravu do počátku 17. století,⁴⁵ u něhož však Eliška Baťová rozbořením filigránů nověji prokázala, že pochází z Moravy pravděpodobně už z 60. let 16. století.⁴⁶ Filigrány u tohoto zlomku totiž spadají do rozmezí let 1550–1566, 1564–1565 a 1566–1571. Průnikem těchto dat se tedy pohybujeme asi okolo poloviny 60. let. Tento rukopisný zlomek neobsahuje znění perikop, ale pouze sumárie, přítomné i v *Summovníku* vždy před perikopou, a pak hned *summy*. Od tisku *Summovníku* se jinak liší kromě samohláskové délky, která byla tehdy stále hlavně záležitostí tiskařskou, asi stejně jako velká písmena, podle malé textové sondy jen zcela nepatrně. Důkladnější srovnání ale bude muset podniknout až následné bádání.

Register i nově sepsaný *Summovník* byly proneseny z Augustovy internace a *Register* byl po úpravách⁴⁷ vydán asi mezi lety 1557–1559 jako *Registrum aneb Zpráva [...]*, (*Knihopis*, č. 14768).⁴⁸ V poslední době došlo k identifikaci dalšího exempláře (Brno, Ústřední knihovna FF MU, sign. S2–1176, bez titulního listu, exemplář je ovšem defektnější než pražský), takže už neplatí informace *Knihopisu* o unikátnosti exempláře Národní knihovny v Praze (sign. 54 B 81). Další upravené vydání za autorské spolupráce Jana Černého, Jana Blahoslava a Matěje Červenky bylo vytištěno roku 1563 jako *Registrum titulův všech kázání*,⁴⁹ bohužel se nedochoval žádný exemplář. Jednota se však nakonec v 60. letech přiklonila k perikopám starocírkevním, což dokumentuje i Štefanova postila z roku 1575 a díla pozdější, nicméně Augustův pořádek byl užit alespoň zčásti, a to pro ranní shromáždění.⁵⁰

Perikopní znění v Augustově *Summovníku*

Svůj obsáhlý *Summovník*, obsahující znění perikop a *summy* kázání, se pokusil Jan Augusta zřejmě vytisknout roku 1570 v některé nebratrské

⁴⁴ Děkuji dr. O. Haramovi za informaci a umožnění náhledu zlomku.

⁴⁵ VLASTIMIL BROM a kol., *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea: Signatury 1 D, 1 E a 1 G*, Praha: Národní muzeum – Scriptorium, 2016, 94.

⁴⁶ BAŤOVÁ, Prolegomena, 14–15.

⁴⁷ ELIŠKA BAŤOVÁ, Augustovo *Registrum aneb Zpráva, co se kdy a o čem čísti má* a jeho kontext: nové pohledy, in: P. HLAVÁČEK (ed.), *O Felix Bohemia! Studie k dějinám české reformace*, Praha: NF UK, 2013, 208–211; LANDOVÁ, *Liturgie*, 136 s odkazy.

⁴⁸ BAŤOVÁ, Augustovo *Registrum*, 199–202; LANDOVÁ, *Liturgie*, 135.

⁴⁹ LANDOVÁ, *Liturgie*, 144.

⁵⁰ LANDOVÁ, *Liturgie*, 145; SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, 96.

tiskárně.⁵¹ Byly vytištěny asi jen dva díly *Summovníku* (jejich rukopis byl dokončen roku 1557), identifikovány byly teprve před několika lety Jiřím Justem.⁵² Augusta se nevyslovuje o předloze svého překladu perikop a dosavadní bádání poukazuje jen na nutnost podrobnějšího výzkumu.

Z líčení Augustova spoluvězně Jakuba Bílka se dozvídáme, že spřízněný krávkolátský hejtman sehnal v polovině června roku 1550 Augustovi bibli a Bílkovi Nový zákon (tomu půjčil na víc než rok svou bibli),⁵³ přičemž celou bibli mu zajistil na konci dubna 1552.⁵⁴ Augusta měl pak bibli u sebe stále – ještě při jednání s administrátory dolní konzistoře v Praze roku 1563 si vzal do Prahy „Bibli a písně“.⁵⁵ Blahoslavova *Grammatica* upřesňuje, že Augusta měl ve vězení k dispozici Curyšskou bibli (*Biblia Tigurina*), významný reformační překlad, zhotovený pokračovateli Zwingliho⁵⁶ a vytištěný poprvé roku 1543. Blahoslav píše:

„Než dána mu bibli Tigurinae translationis, i v té četl pilně, a velmi sobě slova a phrases liboval; i takž také sobě i v češtině to formoval ita ut eius oratio tantum non in latinismos tota converteretur [aby se jeho řeč úplně nepřeměnila jen v latinismy]. A protož všechny knihy jeho tam v vězení sepsané, jako Summovník [...] et caetera plurima eius opuscula, redolent latinam linguam [a velmi mnoho dalších jeho spisků, jsou načichlé latinou].“⁵⁷

Na jiném místě *Grammatiky* podrobuje Blahoslav kritice češtinu *Summovníku* s povzdechem: „Bonus iste Pater, videbatur sibi satis aptus ad hanc tantam rem salus etc. Sed utinam abstinuisset ab hoc labore! [Onen dobrý Otec, myslel si, že sám na tak velikou věc úplně stačí. Ale kéž by se byl býval této práce zdržel!].“⁵⁸ Kromě nevhodné volby českých jazykových prostředků včetně některých případů neologizování (*uvěřovali* místo *uvě-*

⁵¹ Podle filigránů a na základě rozboru dalších zpráv tuto dataci potvrzuje BAŘOVÁ, *Prolegomena*, 1, 13. Srov. SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, 94; LANDOVÁ, *Liturgie*, 128.

⁵² [JAN AUGUSTA], *První díl knih služby slova Božího*, [Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1570]. (*Knihopis*, č. 4055.)

⁵³ ČEJKA (ed.), *Historia*, fol. 31v; BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta*, 96. Soudíme, že to byla snad bible nelatinská, neboť Bílek ve svých vzpomínkách sám nepřímou svědčí, že neuměl latinsky, neboť při přesvědčování mu říkají, „jestliže chce duchovním byti, aby se o to nestaral, že latíně neumí“ (ČEJKA [ed.], *Historia*, fol. 18r). A na jiném místě o Bílkově neznalosti latiny svědčí Augusta (tamtéž, fol. 51v; srov. též fol. 55r–v).

⁵⁴ ČEJKA (ed.), *Historia*, fol. 31v; BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta*, 96; srov. JUST, *Internace Jana Augusty*, 40–41.

⁵⁵ ČEJKA (ed.), *Historia*, fol. 79v; BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta*, 218.

⁵⁶ Z nich Leo Jud se snad podílel na curyšském vydání bratrského *Rechenschaft des Glaubens* (1532), srov. VD16 A 4138.

⁵⁷ ČEJKA, ŠLOSAR, NECHUTOVÁ (eds.), *Gramatika*, fol. 280r; z edice jsou přejaty i překlady latinských pasáží, které umísťujeme do hranatých závorek přímo do textu citátu.

⁵⁸ Tamtéž, fol. 339v.

řili,⁵⁹ záplata místo peníze, Judští, Judských atd. místo Židé, Noahovo místo Noelovo nebo nesklonné Noe, evanjelitské místo evanjelistské či evanjelské,⁶⁰ rozhřeš a biřm za rozhřešování a biřmování⁶¹) vytyká Augustovi latinismy, například *nebývati prsí tvrdých* místo *srdce tvrdého* nebo překlad Ko 3,15 *Pax Dei palmam ferat* jako *Pokoj Boží nosiž palmu v srdcích* (tj. s akuzativním doplňkem po *nositi* coby nevhodným latinismem). Akuzativy s infinitivem jsou jako hrubé latinismy odsuzovány (s doklady J 6,12 *Evanjelista klade toto po prvním nasycení státi se*; J 6,41 *Faryzeové na Krysta Pána, proto že by se svědčil s nebe sstoupiti, tuze reptali*; jinde *Jedeni těla Páně pokladá se v řečech těchto Božích děti v chlebu a kalichu*).⁶² O žádné další bibli, kterou by měl Augusta ve vězení kromě Tiguriny, nevíme, a tak Josef Smolík ve shodě s těmito zprávami píše, že Augusta měl v internaci „pouze latinskou bibli“.⁶³

Perikopy v Augustově *Summovníku* jsou originálním překladem se svérázným zněním. Obsahují zřetelné latinismy a četná nevhodná čtení ve starozákonních i novozákonních perikopách, a proto je třeba jejich předlohu napřed hledat mimo českou tradici, a to přímo u Tiguriny. Pomůžte nám už podrobnější pohled na některá Blahoslavem vytykaná překladatelská řešení: Blahoslavem kritizovaný překlad Ko 3,15 *Pax Dei palmam ferat* je přesným zněním Tiguriny⁶⁴ (též Erasma⁶⁵ a Vatablovy bible,⁶⁶ což nepřekvapuje: všechny tyto překlady jsou provázány závislostmi), zatímco další verze mají znění odlišné.⁶⁷

Nevhodná čtení v *Summovníku* shodná s Tigurinou lze velmi snadno identifikovat ve starozákonních i novozákonních perikopách. Zkoumány byly následující perikopy, příp. jejich části: Iz 7,10–16; 9,1–7; 11,1–10; 12,1–6; 60,1–22; Mal 3,1–5; Mt 2,1–12; 2,13–23; 11,2–15; Lk 1,26–38; 2,22–40; 2,41–52; 3,1–6; J 1,19–31; 6,1–14; Ř 1,1–7; Ga 4,1–7. Při zkou-

⁵⁹ Tamtéž, fol. 171r a 340r.

⁶⁰ Tamtéž, fol. 339v–340v.

⁶¹ Tamtéž, fol. 173r.

⁶² Tamtéž, fol. 340r; druhý doklad opravuje Blahoslav pomocí akuzativu s infinitivem a verba dicendi: *že jest se Pán Krystus pravil byti s nebe příšlého* nebo *příšlým* (tamtéž, fol. 340r).

⁶³ SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, 71.

⁶⁴ Poprvé na to upozornil, pokud víme, Jiří JUST, *Biblický humanismus Jana Blahoslava*, Praha: ETF UK, 2007 [nepublikovaná dis. práce], 115.

⁶⁵ ANDREW J. BROWN (ed.), *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami recognita et adnotatione critica instructa notisque illustrata: Ordinis sexti tomus tertius*, Amsterdam aj.: Elsevier, 2004, 614.

⁶⁶ *Biblia. Quid in hac editione* [...], Lutetiae: Robertus Stephanus, 1545.

⁶⁷ *Vulgata Clementina* (= *Biblia sacra* [...]), cit. dle BibleWorks 9.0.12.718, 2013) *et pax Christi exsultet in cordibus vestris*; později Barbiriana (= [...] *Novum D. N. Iesu Christi testamentum* [...]), Basileae: Nicolaus Barbirius, Thomas Courteau, 1559 /GLN 2108/) *Et pax Dei imperet in cordibus vestris*.

mání českého jazyka Jana Augusty byly zohledněny dále perikopy: Mt 3,13–17; 4,1–4; 21,1–9; 28,1–7; Mk 16,1–7; 16,15–20; Lk 18,31–43; 24,13–35; J 1,1–14; 10,11–16; 14,23–28a; 16,5–11; 16,16–22; 19,16–30; 19,31–37; 20,19–31; Sk 1,1–11; 2,1–11; 10,34–48a; 13,26–32; Tt 2,11–14; Žd 1,1–2,1.⁶⁸ Motivací k výběru těchto perikop bylo umožnit navazující srovnání s *Registrem aneb Zprávou*.

Uvedeme několik příkladů shod v perikopách mezi *Summovníkem* a Tigurinou (Tig) a jejich odlišností od znění Vulgaty Clementiny (Vg) a českého překladu v Bibli Netolického z r. 1549 (BiblNet). Na prvním místě stojí vždy znění *Summovníku*.⁶⁹

a) Přidavky k biblickému znění v *Summovníku* ve shodě s Tigurinou ve srovnání s vulgátní tradicí: Iz 9,6 *Rek silný* (Tig *Heros fortis*; Vg *Fortis*; BiblNet *Silný*); Iz 12,2 *Hospodin Buoh* (Tig *DOMINUS deus*; Vg *Dominus*; BiblNet *Bůh*); Mt 2,1 v *Bethlémě Městě Juodském* (Tig *in Bethlehem civitate Iudaeae*; Vg *in Bethlehem Iuda*; BiblNet v *Bethlémě Júdově*); Mt 2,18 *nařikání, kvílení, a pláč veliký* (Tig *lamentatio, ploratus, & fletus multus*; Vg *ploratus, et ululatus multus*; BiblNet *pláč a kvílení mnohé*); Lk 2,27 *I přišel ponuknutím Ducha* (Tig *Venitque instinctu spiritus*; Vg *Et venit in spiritu*; BiblNet *I přišel v Duchu*); Lk 2,38 *zjevně dík chválu* [sic] činila Pánu (Tig *palam confitebatur Domino*; Vg *confitebatur Domino*; BiblNet *chválila Pána*); J 6,2 *znamení jeho* (Tig *eius signa*; Vg *signa*; BiblNet *divy*); J 6,11 *rozdělil Učedlníkuom: Učedlníci pak posazeným* (Tig *distribuit discipulis, discipuli vero discumbentibus*; Vg *distribuit discumbentibus*; BiblNet *rozdával sedícím*); Ř 1,6 *Z kteréhožto počtu* (Tig *de quorum numero*; Vg *in quibus*; BiblNet *mezi nimižto*).

b) Vynechávky: Iz 7,10 *z hlubokosti* (Tig *de profundo*; Vg *in profundum inferni*; BiblNet *do hlubokosti pekelní*); Iz 60,1 *stkví se* (Tig *lucida esto*; Vg *illuminare, Ierusalem*; BiblNet *osvět se Jeruzaléme*) – je zajímavé, že Černého *Registrum* tuto vynechávku neobsahuje a čte *zastkvějš se ó Jeruzaléme*.

⁶⁸ Přehled perikop *Summovníku* viz LANDOVÁ, *Liturgie*, 349–360. Transkripční zásady viz *Bible králická šestidílná: Kompletní vydání s původními poznámkami*, Praha: ČBS, 2014 (upravujeme majuskule u proprií).

⁶⁹ Tigurina = *Biblia sacrosancta* [...], Tiguri: Froschoverus, 1543 (VD16 B 2619); *Bible Netolického* = *Bibli česká* [...], Praha: Bartoloměj Netolický z Netolic a Jiří Melantrich z Aventýna starší (Praha, NK ČR: 54 A 3; *Knihopis*, č. 1101). Náměšťský Nový zákon 1533 (dále NZ1533 = *Nový testament* [...], Náměšť nad Oslavou: Matěj Pytlík z Dvořiště [*Knihopis*, č. 17099]) v tomto srovnání systematicky neuvádíme, neboť má některá znění zřetelně odlišná, srov. Mt 2,13.20 *Vstaň* proti Augustovu *Když vstaneš*, Mt 2,21 *A on povstav* proti *A on jakž vstal*, Lk 1,37 *žádné slovo* proti *žádná věc* atd.

c) Odlišné znění: Iz 7,14 nazoveš *Jméno jeho* (Tig *vocabis nomen eius*; Vg *vocabitur nomen eius*; BiblNet *nazváno bude jméno jeho*); Iz 9,2 *Lidé kteří chodí* (Tig *Populi qui ambulat*; Vg *Populus qui ambulabat*; BiblNet *Lid kterýž chodil*); Iz 9,6 *Otec věčnosti* (Tig *Pater aeternitatis*; Vg *Pater futuri saeculi*; BiblNet *Otec budícího věku*); Iz 11,10 *A bude odpočinutí jeho, Sláva* (Tig *eritque requies ipsius gloria*; Vg *et erit sepulchrum eius gloriosum*; BiblNet *bude hrob jeho slavný*); Iz 12,1 *Ale proměňiv obličej* (Tig *sed mutato vultu*; Vg *conversus est furor tuus*; BiblNet *obrátila se prchlivost tvá*); Iz 12,2 *Spasení mé* (Tig *salus mea*; Vg *salvator meus*; BiblNet *spasitel muoj*); Iz 12,2 *Píseň* (Tig *canticum*; Vg *laus*; BiblNet *chvála*); Mal 3,1 *posílám Posla mého* (Tig *legatum*; Vg *angelum*; BiblNet *Anděla*); Mal 3,2 *Kdo pak den příchodu jeho snese?* (Tig *Quis vero diem adventus eius sustinuerit?*; Vg *Et quis poterit cogitare diem adventus eius*; BiblNet *A kdo bude moci snést den příští jeho*); Mal 3,2 *Boryt* (Tig *Borith*; Vg *herba*; BiblNet *bylina*); Mt 2,1 *časuov Erodesa* (Tig *temporibus Herodis*; Vg *in diebus Herodis*; BiblNet *za dnův Herodesa*); Mt 2,5 *V Bethlémě, kterýž jest v Júdstvu* (Tig *In Bethlehem, quae est in Iudaea*; Vg *In Bethlehem Iudae*; BiblNet *V Bethlémě Júdově*); Mt 2,9 *stála nad místem v němž Děťátko bylo* (Tig *staret supra locum in quo puellus erat*; Vg *staret supra, ubi erat puer*; BiblNet *stála svrchu kdež bylo dítě*); Mt 2,13.20 *Když vstaneš* (Tig *Cum surrexeris*; Vg *Surge*; BiblNet *Vstaň*); Mt 2,21 *A on jakž vstal* (Tig *At ille ut surrexit*; Vg *Qui consurgens*; BiblNet *Kterýžto vstav*); Lk 1,28 *Zdráva milostná* (Tig *Ave gratiosa*; Vg *Ave gratia plena*; BiblNet *Zdráva milosti plná*); Lk 1,29 *Ona pak viduci jej* (Tig *Illa vero viso eo*; Vg *Quae cum audisset*; BiblNet *Kterážto když uslyšela*); Lk 1,37 *žádná věc* (Tig *ulla res*; Vg *omne verbum*; BiblNet *všeliké slovo*); Lk 2,23 *svatosvaté* (Tig *sacrosanctum*; Vg *sanctum*; BiblNet *Svatý*); Lk 2,36 *Ta již byla přišla k dlouhému věku* (Tig *haec multum iam aetate processerat*; Vg *haec processerat in diebus multis*; BiblNet *ta se byla sstarala ve dnech mnohých*); Lk 2,38 *Vykoupení Jeruzalémského* (Tig *redemptionem Hierosolymis*; Vg *redemptionem Israel*; BiblNet *vykoupení Izrahelského*); Lk 2,40 *a Milost Boží je chovala* (Tig *gratiaque Dei fovebat ipsum*; Vg *et gratia Dei erat in illo*; BiblNet *a milost Boží byla v něm*); Lk 2,45 *A když nenašli jeho* (Tig *Et quum non invenissent eum*; Vg *Et non inventes*; BiblNet *A nenalezše*); Lk 2,48 *ulekli se* (Tig *perculsi sunt*; Vg *admirati sunt*; BiblNet *divili se*); Lk 2,50 *nerozuměli řeči* (Tig *non intellexerunt sermonem*; Vg *non intellexerunt verbum*; BiblNet *nesrozuměli slovu*); J 6,2 *zástup mnohý* (Tig *turba multa*; Vg *multitudo magna*; BiblNet *množství veliké*); J 6,5 *Dí Filipovi* (Tig *dicit Philippo*; Vg *dixit ad Philippum*; BiblNet *řekl Filipovi*).

d) Odlišnosti ve znění vlastních jmen (tj. shoda mezi Summovníkem a Tigurinou a zároveň odlišnost oproti vulgátní tradici): např. Iz 7,14 *Immanu El* (= Tig; proti tomu Vg *Emmanuel*; BiblNet *Emanuel*); Iz 9,1 v *končinách Pohanských* (Tig *in finibus gentium*; Vg *Galilaeae gentium*; BiblNet *Galilee pohanské*); Iz 60,7 *Nebaiot* (Tig *Nebaioth*; Vg *Nabaioth*; BiblNet *Nabaiot*).⁷⁰

Nežřídka jde v Augustově Summovníku o dosti doslovný překlad curyšského znění, který přesně kopíruje i slovosled latinské předlohy, např. Iz 9,7 *k rozšíření Císařství a ku pokoji, kteréž konce nemá* (Tig *Ad preferendum imperium, & ad pacem quae finem non habet*; Vg *Multiplicabitur eius imperium, et pacis non erit finis*; BiblNet *Rozmnoženo bude Císařství jeho, a pokoje jeho nebude konce*); Iz 11,8 *Když pak ostavený bude, vstříci ruku svou do Jeskyně Králikovy* (Tig *quumque fuerit ablactatus inseret manum suam in speluncam reguli*; Vg *et in caverna reguli qui ablactatus fuerit manum suam mittet*; BiblNet *a v Jeskyni Baziliška, ten kterýž ostaven bude od prsí, ruku svou vstříci*); Mal 3,2 *Nebo kdo, když se k spatření ukáže, ostojí?* (Tig *aut quis, quum se conspiciendum praebet, consisteret?*; Vg *et quis stabit ad videndum eum?*; BiblNet *a kdo ostojí k vidění jeho?*); Mal 3,3 *Protož sedne, vyvaňuje a přechištjuje Stříbro: Syny Lévi očistí, a vyčistí je jako Zlato a Stříbro. Tehdy přinesou Pánu svatou Obět Moučnou v spravedlnosti* (Tig *Sedebit itaque excoquens & repurgans argentum: filios Levi emundabit, expurgabitque eos ut aurum & argentum, tum DOMINO adferent sacrificium cibarium in iustitia*; Vg *et sedebit conflans, et emundans argentum: et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia*; BiblNet *I sedne přepalujíc a vyčištujíc je jako zlato a jako Stříbro, I budou Pánu obětovati oběti v spravedlnosti*); Mal 3,5 *A přiblížím se vám k Soudu* (Tig *Et appropinquabo vobis ad iudicium*; Vg *Et accedam ad vos in iudicio*; BiblNet *A přistoupím k vám v soudu*); už výše jsme uvedli příklad z Mt 2,9. Tuto závislost na Tigurině dosvědčují i drobnosti jako absence *quia citativum* (Lk 2,23 v *Zákoně Páně: Všecko z Samcův* /Tig *in lege domini: Omne masculinum*; Vg *in lege Domini: Quia omne masculinum*; BiblNet v *Zákoně Páně, Že každý pacholík*); J 1,32 *řka: Viděl jsem Duchu* /Tig *dicens: Vidi spiritum*; Vg *dicens: Quia vidi Spiritum*; BiblNet *řka, Že jsem viděl Duchu*), shody v předložkách (Lk 2,25 *Duch Svätý byl nad nim* /Tig *spiritus sanctus erat super eum*; Vg *Spiritus Sanctus erat in eo*; BiblNet *Duch Svätý byl v něm*); Lk 2,29 *s pokojem* /Tig *cum pace*; Vg *in pace*, BiblNet v *pokoji*),

⁷⁰ Některá nevulgátní čtení pronikla už do české tradice v návaznosti na NZ1533, např. J 1,28 v *Betabaře* (Tig *in Bethabara*; Vg *in Bethania*; BiblNet v *Bethabaře*).

kondenzaci či rozvedení vazeb (Mt 2,14 *On pak když vstal /Tig Ille vero cum surrexisset; Vg Qui consurgens; BiblNet Kterýžto vstav; Mt 2,16 když viděl /Tig cum vidisset; Vg videns; BiblNet vidal/; J 1,34 A já jsem viděl, a svědčil, toho býti Syna Božího /Tig Et ego vidi, & testificatus sum, hunc esse filium Dei; Vg Et ego vidi: et testimonium perhibui quia hic est Filius Dei; BiblNet A já jsem viděl, a Svědectví jsem vydal, že tento jest Syn Boží/)* nebo v ukazovacích zájmenech (Iz 7,14 *Panna ta; Tig virgo illa; Vg virgo, BiblNet Panna; J 1,25 ty nejsi Krystus ten, ani Eliáš, ani Prorok ten; Tig tu non es Christus ille, neque Helias, neque propheta ille; Vg tu non es Christus, neque Elias, neque propheta; BiblNet nejsi Krystus, ani Eliáš, ani prorok*). I tam, kde Augusta překládá poněkud volněji, je závislost na Tigurině zřetelná, srov. Lk 2,26 *A bylo mu zjeveno od Ducha svatého (Tig Eratque ei oraculum aeditum a spiritu sancto; Vg Et responsum acceperat a Spiritu Sancto; BiblNet A byl odpověď vzal od Ducha svatého); Lk 2,37 Posty a Modlitbami, pilná jsouci Náboženství dnem i nocí (Tig ieiuniis ac precationibus religioni dans operam nocte ac die; Vg ieiuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die; BiblNet Posty a Modlitbami sloužeci ve dne i v noci)*. Dokonce i tak exponovaná pasáž jako *Agnus Dei* má v Summovníku znění odchylné od vulgátní tradice: J 1,29 *Aj Beránek Boží, kterýž odjímá hřích Světa (Tig Ecce, agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi; Vg Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi; BiblNet Ej toť Beránek Boží[.] Ej toť kterýž snímá hříchy Světa)*. Jiný příklad: Augusta sleduje text Tiguriny do té míry, že překládá i její přídavky oproti řeckému textu, např. v Ř 1,6 *Z kteréhožto počtu (Tig de quorum numero; Vg in quibus; BiblNet mezi nimižto)*. Tam mají řecké texty (Stephanus 1550, SCR, všechna Erasmova vydání) pouze *ἐν οἷς*, avšak už Erasmův latinský překlad ve všech vydáních překládá *quorum de numero*,⁷¹ srov. i český náměštýský Nový zákon 1533 *z jichžto počtu*. A podobně sleduje Augusta text Tiguriny ve Starém zákoně i tam, kde je deficitní oproti textu hebrejskému, srov. Iz 7,11 *z hlubokosti (Tig de profundo; BHS הַלְּבָבוֹת קַמְּבֵרָה; Vg in profundum inferni; BiblNet do hlubokosti pekelní)*.

Vzhledem k závislosti na Curyšské bibli je pochopitelné, že do perikop Augustova Summovníku se promítá leckdy čtení bližší hebrejskému nebo řeckému textu či vůči němu doslovnější, než má Vulgáta a podle ní hlavní linie tehdejší české produkce. V novozákonních perikopách jde například o prézens historický (J 6,5 *Dí /Tig dicit; SCR λέγει; Vg dixit; BiblNet řekl/*), participia (Lk 1,36 *řečené neplodná /Tig dictae sterili; SCR τῆ καλουμένη στείρα; Vg quae vocatur sterilis; BiblNet kteráž slove neplodná/; Lk 2,38*

⁷¹ BROWN (ed.), *Opera omnia*, 22–23.

všem očekávajícím Vykoupení /Tig omnibus expectantibus redemptionem; SCR πᾶσι τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν; Vg omnibus, qui exspectabant redemptionem; BiblNet všem kteříž čekali vykoupení/) nebo varianty promítnuté mj. do Stephanova řeckého textu z r. 1550 a později do Textu receptu (viz příklady Mt 2,18; Lk 2,38 výše a dále Ga 4,6 v *srdce naše* /Tig in corda nostra; SCR εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν; Vg in corda vestra; BiblNet v srdce vaše/; Ga 4,7 *Dědic Boží skrze Krysta* /Tig haeres Dei per Christum; SCR κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ; Vg haeres per Deum; BiblNet *Dědicem skrze Boha*/). Podobně by větší blízkost vůči originálu než u Vulgáty bylo možné ukázat na perikopách starozákonních, například překlad *píseň* (Tig *canticum*) v Iz 12,2 odpovídá hebrejskému *הַמְּזִמָּה* přesněji než vulgátní *laus* (slovem *píseň* překládají i Kraličtí v *Šestidlice*⁷² a *ČEP*). Rozdílné čtení mezi vulgátní tradicí a Tigurinou může plynout i z odlišné interpretace polysémního slova, například hebrejské *פָּנִים* (Iz 12,1) má význam *obličej* i *hněv*, Tigurina (a podle ní *Summovník*) přeložila první význam, Vulgáta druhý.

Závěry a výhledy

V podmínkách křivoklátské internace jistě nelze u Augusty předpokládat širokou textověkritickou práci s biblickým zněním. Četné shody s Tigurinou ve zkoumaných starozákonních i novozákonních perikopách, doslovné překlady jejího znění a přítomnost latinismů ukazují na přímý vliv této bible jako hlavní (a ve sledovaných pasážích pravděpodobně jediné) Augustovy předlohy. Jestliže Augustův překlad podle Tiguriny vznikl asi v polovině 50. let 16. století, má značný význam v dějinách českého biblického humanismu: patří mezi nejranější doklady systematického odklonu od vulgátní tradice (byť zprostředkovaného latinským humanistickým překladem). Precedenty má nemnohé: náměštský Nový zákon (1533), překlad Sirachovce z 30. let podle Lutherovy německé verze z řečtiny, nevulgátní čtení v českých biblích a dalších Nových zákonech od 30. let 16. století. V 50. letech údajně existoval rukopisný překlad Starého zákona z originálu od Jana Vartovského z Varty († 1559) a lze předpokládat, že v té době začal Jan Blahoslav pracovat na revizi tradičního českého melantrišského znění za pomoci řeckého a latinského textu a možná i Matěj Červenka na překladu žaltáře z latiny se čteními odchylujícími se od *Psalteria Gallicana*. Perikopy v tisku Augustova *Summovníku* tedy představují významné obohacení české překladatelské tradice. Pozo-

⁷² *Bibl české díl první [...] šestý*, [Kralice: tiskárna jednoty bratrské], 1579–1594 (*Knihopis*, č. 1107).

ruhodná je i rychlost obratu od doslovné závislosti na Vulgátě, tolik typické pro Lukášovy starocírkevní perikopy, k překladu na základě reformačního latinského znění u jeho žáka Augusty.

Vývoji bratrských perikop bude ještě nutno věnovat soustředěnou badatelskou pozornost. Vynořují se totiž další otázky: z které verze Tiguriny Augusta překládal? Jak postupovali upravovatelé v *Registru aneb Zprávě* a Štefanova *Postila* (návaznost naznačila Eliška Baťová)?⁷³ Tigurina vyšla ve foliovém formátu roku 1543 a posléze 1543/1544 hned v dalších vydáních,⁷⁴ z nichž jedno, formátu osmerkového, má sice stejný text, ale neobsahuje marginální poznámky. V námi zkoumaných úsecích se nepodařilo prokázat, že by se *Summovník* opíral o marginální variantu, tato otázka zůstává zatím otevřená. Závěry z našich sond bude třeba prověřit na dalších perikopních čteních *Summovníku*.

Stejně jako další bratrští biskupové, mezi nimi Lukáš Pražský, Jan Blahoslav, Matěj Červenka či Jan Amos Komenský, představuje také Jan Augusta pozoruhodnou jazykovou individualitu, pokud jde o užívání mateřštiny. Odhlédnuto od některých hrubých latinismů v *Summovníku*, ať jde o vazby s participiem (např. J 1,31 *já přišel u Vodě Křtě* za Tig *veni ego in aqua baptizans*), akuzativy s infinitivem po slovesech *sentiendi*, *dicendi* a *cogitandi* (srov. Lk 24,23 *kteříž pravili jej živého býti* za Tig *qui dicerent, eum vivere*; Lk 2,44 *domnívajíce se jeho býti* za Tig *rati illum esse*; J 1,34 A *já jsem viděl, a svědčil, toho býti Syna Božího* za Tig *Et ego vidi, & testificatus sum, hunc esse filium Dei*; Sk 10,42 *abychom [...] svědčili, býti jej toho* za Tig *ut [...] testificaremur ipsum esse illum*), nebo dativ absolutní za latinský ablativ absolutní (Sk 1,9 *Takž když ty věci mluvil, hledícím těm týmž /na to/, vzhůru vyzdvižen jest* za Tig *Atque haec loquutus, videntibus iisdem, in altum sublatus est*), nalezneme v perikopách *Summovníku* i další jevy, které Blahoslava jistě jazykově dráždily: dialektismy a regionalismy (např. Lk 1,26 *mjesíc*; Lk 24,13 *do Hradištka*; J 16,5 *Kde jdeš?* místo *kam*), archaismy (původně aoristový tvar *vedce*, tj. *vece*),⁷⁵ podoby kritizované v Blahoslavově *Grammatice* (např. Žd 2,1 *pilněji*), stylisticky nevhodné překlady (Iz 60,14 *padnou k tlapám Noh tvých*, srov. Šestidílka *k zpodku noh tvých*), nedodržení shody v rodě (Lk 18,42 *Víra tvá tebe spasenu učinila* místo *spasena*, jde o maskulinum), neobvyklé tvary známých vlastních jmen (Mt 2,1 *Erodes*, Mt 28,1 a jinde *Marya Magdalény*) ad. Ač podle

⁷³ ELIŠKA BAŤOVÁ, Tisk Blahoslavových *Evanjelií* v kontextu bratrské liturgie a sakrální rétoriky, in: O. HALAMA (ed.), *Amica Sponsa Mater. Bible v čase reformace*, Praha: Kalich, 2014, 243.

⁷⁴ Srov. VD16 B 2619, VD16 B 2620, VD16 B 2622.

⁷⁵ Srov. ČEJKA, ŠLOSAR, NECHUTOVÁ (eds.), *Gramatika*, fol. 104v.

Josefa Dobrovského je Augusta „seiner reinen, präcisen Schreibart wegen [...] sehr angenehm zu lesen“,⁷⁶ snad stejně jako před ním Komenský⁷⁷ myslel na Augustovy spisy původní, nepřeložené, protože Augusta nedosáhl Blahoslavova jazykového mistrovství. Textologicky se nicméně, a to se může zdát překvapivé, plně vřazuje do snah jednoty v 50. letech 16. století orientovat se na textové svědky bližší původním jazykům Písma, než je vulgátní tradice.

Augustu lze nicméně spojit s pronikáním reformačního biblického humanismu v jednotě bratrské dokonce už dříve: v jeho *Rozmlouvanie jedného muže učeného [...], druhého neučeného*⁷⁸ zná sedlák, jemuž dává Augusta v diskusi za pravdu, nový, opravený, nevulgátní text bible.⁷⁹ Učený se sedláka ptá, „kteří jsou lepší, staří-li výkladové, či-li noví.“⁸⁰ Sedlák mj. říká:

„[...] skutečně sem poznal, že noví výkladové mnohem více nám přisluhují ku pokoji svědomie našeho, a ku požívání jistého spasenie, nežli staří. Jakož sám muožeš znáti jsa člověk učený, když srovnáš jedno k druhému, žeť jest jako nebe od země v některých miestech jedno od druhého“.⁸¹

A proto z obou výkladů (= překladů) „lepší jest nový“, neboť je jasnější, pokud jde o pojetí milosti a jistoty spasení, takže „výklad nový více smyslu pravému při spasení obecném napomáhá“. Opravení Písma „se s veliké částky již stalo“.⁸² Na jiném místě doporučuje sedlák učenému: „Ale poněvadž jsi ty učený, ohledaj v starejch knihách, buď v Jazyku Židovském neb Řeckém, tu poznáš že ty nové věci vynášieš proti starým, a písmom jiný

⁷⁶ JOSEF DOBROVSKÝ, *Dějiny české řeči a literatury v redakcích z roku 1791, 1792 a 1818*, Praha: Komise pro vydávání spisů Josefa Dobrovského při Královské české společnosti nauk, 1936, 157.

⁷⁷ Komenský si v *Didactice* stěžuje na nedostatky české lexikografie slovy: „Chtěl-li by se zajisté kdo uprázdniť a, vezma před sebe některou knihu českou (ne podlé latiny psanou, než právě českou, jacíž jsou starých spisové, a zejména Husovy, Chelčického, Michalcovy, Augustovy, Blahoslavovy atd., knihy [...], čísti je, a co tam slov a frází najde, těch v dikcionářích neb Sylvě hledati, nalezne to, co pravím, nedostatek hrozný, a to nejpotřebnějších a nejplatnějších slov neb způsobů mluvení [...]“ Cit. podle FRANTIŠEK JAN ZOUBEK, *Život Jana Amosa Komenského: Na oslavu třisetleté památky jeho narození*, Praha: J. Otto, 1892, 64. Upravujeme interpunkci.

⁷⁸ JAN AUGUSTA, *Rozmlouvanie jedného muže učeného [...], druhého neučeného [...]*, [Mladá Boleslav: Jindřich Šturm?], 1532 (*Knihopis*, č. 852; podruhé vyšlo okolo poloviny 16. století tamtéž, *Knihopis*, č. 853).

⁷⁹ Srov. JAN BLAHOŠLAV ČAPEK, Rozpornost osobnosti Jana Augusty: K 400. výročí Augustova úmrtí v roce 1972, *Z kralické tvrže* 6 (1972–1973), 12.

⁸⁰ AUGUSTA, *Rozmlouvanie jedného muže*, fol. 39v; citujeme první vydání; druhé vydání se až na hláskoslovné drobnosti neodlišuje.

⁸¹ Tamtéž, fol. 40v.

⁸² Tamtéž, fol. 41r-v.

rozum dáváš, než od počátku byl.⁸³ V Litomyšli, Augustově biskupském působišti, vyšel roku 1537 a 1539 anonymně překlad Sirachovce z Lutherova německého překladu z řečtiny (*Knihopis*, č. 2187, 2188), zachovaný v brněnském konvolutu⁸⁴ s Augustovým tiskem a dalším překladem z Martina Luthera, a není vyloučena Augustova účast na projektu. V Augustově nedatovaném *Kázanie o ustavenie na biskupstvie svätého Matěje, miesto Jidáše*,⁸⁵ proneseném roku 1540 a následně vytištěném,⁸⁶ jsou dvě biblické perikopy: Sk 1,15–26 (fol. 7r–8r) a Ž 110 (resp. 109 podle vulgátního číslování; fol. 16r–17r). Eliška Baťová zjistila, že znění žalmu je zcela shodné se zněním v pozdějším *Registru aneb Zprávě* a že Augusta užívá číslování hebrejského, a správně konstatovala výraznou odlišnost tohoto znění od Melantrichovy bible a Červenkova žaltáře.⁸⁷ Také zmíněná perikopa ze Sk 1 vykazuje nevulgátní čtení a samostatné znění ve srovnání s českými dobovými překlady, relativně nejbliže z českých překladů přitom stojí náměšťský Nový zákon (1533). Mezi nevulgátní čtení v Augustově verzi patří: Sk 1,16 *musiloť se naplniti písmo* (Erasmus *oportuit impleri scripturam hanc*; NZ1533 *musilo se to písmo naplniti*; SCR a Erasmus ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφὴν; Vg *oportet impleri Scripturam*; BiblSev2 *musí se naplniti písmo*);⁸⁸ Sk 1,17 *přizřízen byl v počet náš* (Erasmus *cooptatus erat in numerum nostrum*;⁸⁹ NZ1533 *přičten byl v počet náš*, SCR a Erasmus κατηριθμημένος ἦν σὺν ἡμῖν; Vg *connumeratus erat in nobis*; BiblSev2 *byl přičten k nám*), Sk 1,25 *odkudž vypadl ten převrácený Jidáš* (Erasmus *unde praevaricatus excidit Iudas*; NZ1533 *odkudž přestoupiv vypadl Júdas*; SCR a Erasmus ἔξ ἧς παρέβη Ἰουδάς /Erasmus Ἰουδάς/; Vg *de quo praevaricatus est Iudas*; BiblSev2 *z kteréhožto jest vypadl Jidáš*); Sk 1,26 *přizřízen jest k počtu jedenácti Apoštoluov* (Erasmus *cooptatus est ad numerum undecim apostolorum* /B *in numerum*/; NZ1533 *přičten*

⁸³ Tamtéž, fol. 29v.

⁸⁴ Brno, MZK: ST1–0050.646.

⁸⁵ JAN AUGUSTA, *Kázanie o ustavenie na biskupstvie svätého Matěje, miesto Jidáše* [Litomyšl: Alexandr Plzeňský, 1540?]. (*Knihopis*, č. 845).

⁸⁶ BAŤOVÁ, Augustovo *Registrum*, 209, usuzuje na první polovinu 40. let 16. století. Muselo to být každopádně před turbulentními událostmi na konci 40. let, kdy se musel Augusta skrývat a byl zajat.

⁸⁷ BAŤOVÁ, Augustovo *Registrum*, 209.

⁸⁸ BiblSev2 = *Bibli česká* [...], Praha: Pavel Severýn z Kapí Hory, 1537. (*Knihopis*, č. 1099)

⁸⁹ Zohledňujeme pouze poslední čtyři Erasmova vydání (1519, 1522, 1527, 1535), neboť ta mají ve Sk 1,17 Augustovi odpovídající znění *in numerum nostrum*, kdežto vydání 1516 čte *nobiscum*. Srov. ANDREW J. BROWN (ed.), *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami recognita et adnotatione critica instructa notisque illustrata: Ordinis sexti tomus secundus*, Amsterdam aj.: Elsevier, 2001, 218. Jednotlivá Erasmova vydání označujeme podle kritické edice A, B, C, D, E. Erasmův řecký text se, pokud je zde citován, ve vydáních A–E nemění.

jest ku počtu jedenácti apoštolův; SCR a Erasmus συγκατεψηφίσθη μετὰ τῶν ἕνδεκα ἀποστόλων; Vg *annumeratus est cum undecim Apostolis*; BiblSev2 *přičten jest k jedenácti Apoštolům*). Zdá se, že Augustův překlad v této perikopě ze Sk 1 poměrně dobře, s některými odchylkami (nevíme ovšem, nakolik šlo autorovi o co největší přesnost překladu), odpovídá i slovosledu Erasmovy latinské verze, srov. překlad Sk 1,21–22 a shody z téže pasáže *musíš tehdy to býti* (= *tedy*; Erasmus *igitur*, vynechává Vg, BiblSev2), v *kterémžto Pán Ježíš s námi obcoval* (NZ1533 v *němžto Pán Jézus ustavičně s námi obcoval*; Vg *intravit et exivit*, BiblSev2 *vcházel, i vycházel*) a *koncové vzkříšení jeho* (za *resurrectionis eius*; NZ1533 *vzkříšení jeho*; proti tomu ve vulgátní tradici je konec delší: Vg *resurrectionis eius [...] unum ex istis*; BiblSev2 *vzkříšení jeho, jeden z těchto*). Řecký text v SCR a Erasmovi se někdy liší a je bližší Vulgátě, tak v právě zmíněné pasáži má řečtina ve Sk 1,21 εἰσῆλθε καὶ ἐξῆλθεν (srov. Vg *intravit et exivit*), na konci ἕνα τούτων (Vg *unum ex istis*) a výše ve Sk 1,26 neobsahuje slovo *počet* (Augusta *k počtu*, Erasmus *ad numerum* /*B in numerum*/). Na druhé straně k vulgátní tradici v rozporu s erasmovskou latinskou verzí patří znění jako Sk 1,15 *byl zástup lidí* (Vg *erat [...] turba hominum*; BiblSev2 *byl zástup lidí*; proti tomu SCR a Erasmus ἦν τε ὄχλος ὀνομάτων, Erasmus *eratque turba nominum*; NZ1533 *byl zástup jmén*), Sk 1,23 *kterýž přijímí měl* (NZ1533 *kterýž slove*, Erasmus *qui vocatur*; proti tomu Vg *qui cognominatus est*; BiblSev2 *kterýž měl přijímí*; SCR a Erasmus ὃς ἐπεκλήθη) nebo znění vlastního jména ve Sk 1,19 *Acheldema* (BiblSev2 *Acheldemah*, NZ1533 *Akeldama*; Erasmus *Aceldama*; SCR a Erasmus Ἀκελδαμά). Lutherův překlad⁹⁰ mnoha Augustovým řešením neodpovídá, srov. Sk 1,16 *jímajících – L34 die Ihesum fiengen*; Sk 1,17 *přizřízen byl v počet náš – L34 er war mit uns gezelet*; Sk 1,19 *všem obyvateluum – L34 allen, die zu Jerusalem wonen*; Sk 1,25 *odkudž vypadl ten převrácený Jidáš – L34 davon Judas abgewichen ist*, Sk 1,26 *přizřízen jest k počtu jedenácti – L34 er ward zugeordenet zu den eilff*, Sk 1,21 *v kterémžto Pán Ježíš s námi obcoval – L34 welche der Herr Ihesus unter uns ist aus und ein gegangen*, Sk 1,15 *byl zástup lidí – L34 die schare der namen*, Sk 1,19 *Acheldema – L34 Hakeldama* atd.

Pokud jde o znění Ž 109, překlad v *Summovníku* (fol. Sss6r–Ttt1v) se od verze v Augustově *Kázanie*, a tedy i verze v *Registru*, výrazně odlišuje a odpovídá velmi přesně Tigurině jako předloze. Ukazuje to už první verš: *Ó Bože, kterýž se ode mne chválíš, nemlčíš* (Tig *O Deus, qui laudaris a me,*

⁹⁰ Citujeme Lufftovo vydání z roku 1534 (dále L34) = *Biblia [...]*, Wittenberg: Hans Lufft, 1534 (VD16 B 2694).

ne taceas; Augustovo *Kázanie*: *Ó Bože, slávo má, nemlčiž*;⁹¹ *BiblSev2 Bože k chvále mé promluv*; *Vg Deus, laudem meam ne tacueris*; Pagninus *Deus laudis meae, ne taceas*; *Psalterium iuxta Hebraeos Deus laudabilis mihi ne taceas*).⁹²

Perikopy v češtině dosud čekají na své komplexní zpracování. Podle dosavadního poznání však jednota bratrská na tomto poli vykonala přes svou nepočetnost za krátkou dobu velmi mnoho, a to i v souvislosti s revolučním návrhem opustit starocírkevní perikopy. Nemalou zásluhu na tomto kvasu měl Jan Augusta se svým *Summovníkem*, dnes nejstarší zachovalou bratrskou postilou.

⁹¹ Překlad *sláva* v Ž 109,1 má L34, s nímž pojí Augustovo *Kázanie* např. i překlad Ž 109,3 *bez příčiny* (L34 *on ursachi*), slovesný čas v Ž 109,4 nebo absence ekvivalentu *mea* v Ž 109,5.

⁹² Pagninus = *Biblia sacra* [...], Coloniae: Melchior von Neuß, 1541 (VD16 B 2616); *Psalterium iuxta Hebraeos* – cit. dle ROBERT WEBER a kol., *Biblia Sacra iuxta vulgatam versionem* [...], Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1983.

Užité prameny a literatura

Rukopisy

[*Nekrologium jednoty bratrské a další spisy*], Praha: NK ČR: XVII E 69 [online], [cit. 10. 3. 2017], dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com>.

Staré tisky biblických textů a elektronické edice bible

Barbiriana [...] *Novum D. N. Iesu Christi testamentum* [...], Basileae: Nicolaus Barbirius a Thomas Courteau, 1559. (GLN 2108. Olomouc, VKOL: II 260.)

BHS *Biblia hebraica Stuttgartensia*, cit. dle BibleWorks 9.0.12.718 (WTT text), 2013.

BiblNet *Bible Netolického = Biblí česká* [...], Praha: Bartoloměj Netolický z Netolic a Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1549. (*Knihopis*, č. 1101. Praha, NK: 54 A 3.)

BiblSev2 *Biblí česká* [...], Praha: Pavel Severýn z Kapí Hory, 1537. (*Knihopis*, č. 1099. Olomouc, VKOL: III 32053.)

ČEP *Český ekumenický překlad*, cit. dle BibleWorks 9.0.12.718, 2013.

L34 *Lutherův překlad = Biblia* [...], Wittenberg: Hans Lufft, 1534. (VD16 B 2694. Berlin, Staatsbibliothek: 4"Bu 9401.)

NZ1533 *Nový zákon náměšťský = Nový testament* [...], Náměšť nad Oslavou: Matěj Pytlík z Dvořiště, 1533. (*Knihopis*, č. 17099. Olomouc, VKOL: 32.197.)

Pagninus *Biblia sacra* [...], Coloniae: Melchior von Neuß, 1541. (VD16 B 2616. Olomouc, VKOL: II 82.)

SCR *Textus receptus* = edice na základě F. H. A. Scrivenera, cit. dle BibleWorks 9.0.12.718, 2013.

Stephanus *řecký Nový zákon R. Estienna* z roku 1550, cit. dle BibleWorks 9.0.12.718, 2013.

Tig *Tigurina = Biblia sacrosancta* [...], Tiguri: Froshoverus, 1543. (VD16 B 2619. Olomouc, VKOL: III 8.)

Vg *Vulgata Clementina = Biblia sacra* [...], cit. dle BibleWorks 9.0.12.718, 2013.

Biblí české díl první [...] šestý, [Kralice: tiskárna jednoty bratrské], 1579–1594. (*Knihopis*, č. 1107. Olomouc, VKOL: II 32.377.)

Biblia. Quid in hac editione [...], Lutetiae: Robertus Stephanus, 1545. (Olomouc, VKOL: 90.)

[*Registrum aneb zpráva [...]*]. [S. l.: s. p., s. a.] (*Knihopis*, č. 14768. Praha, NK ČR: 54 B 81.)

Ostatní staré tisky

AUGUSTA, JAN, *Kázanie o ustavenie na biskupstvie svätého Matěje, miesto Jidáše*, [Litomyšl: Alexandr Plzeňský, 1540?]. (*Knihopis*, č. 845. Praha, NK: 54 S 194/adl.2.)

AUGUSTA, JAN, *První díl knih služby slova Božího*, [Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1570]. (*Knihopis*, č. 4055. Praha, NK ČR: 54 B 5.)

AUGUSTA, JAN, *Rozmlouvání jednoho muže učeného [...], druhého neučeného [...]*, [Mladá Boleslav: Jindřich Šturm?], 1532. (*Knihopis*, č. 852. Praha, NK: f Zc 26.)

Edice

BEDNÁŘ, FRANTIŠEK (ed.), JAKUB BÍLEK: *Jan Augusta v letech samoty 1548–1564*, Praha: Jan Laichter, 1942.

Bible kralická šestidílná: Kompletní vydání s původními poznámkami, Praha: ČBS, 2014.

BROWN, ANDREW J. (ed.), *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami recognita et adnotatione critica instructa notisque illustrata: Ordinis sexti tomus secundus*, Amsterdam aj.: Elsevier, 2001.

BROWN, ANDREW J. (ed.), *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami recognita et adnotatione critica instructa notisque illustrata: Ordinis sexti tomus tertius*, Amsterdam aj.: Elsevier, 2004.

ČEJKA, MIREK (ed.), *Historia pravdivá [...]*, [online], [cit. 15. 3. 2017], dostupné z: <https://mirekcejkaa.wordpress.com/augusta>.

ČEJKA, MIREK; ŠLOSAR, DUŠAN; NECHUTOVÁ, JANA (eds.), *Gramatika česká Jana Blahoslava*, Brno: Masarykova univerzita, 1991.

JUST, JIŘÍ (ed.), Bratrské agendy k Večeři Páně, in: O. HALAMA (ed.), *Acta Reformationem Bohemicam illustrantia VI: Coena Dominica Bohemica: Studijní texty ETF UK v Praze*, Praha: ETF UK, 2006, 39–131.

KRAJČÍ, ŘEHOŘ, Spis o dobrých a zlých kněžích, in: J. BIDLO (ed.), *Akty jednoty bratrské: Svazek I*, Brno: Historická komise při Matici moravské, 1915, 79–180.

WEBER, ROBERT a kol. (eds.), *Biblia Sacra iuxta vulgatam versionem [...]*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1983.

Literatura

- BAŤOVÁ, ELIŠKA, Augustovo *Registrum aneb Zpráva, co se kdy a o čem čísti má* a jeho kontext: nové pohledy, in: P. HLAVÁČEK (ed.), *O Felix Boemia! Studie k dějinám české reformace*, Praha: FF UK, 2013, 195–213.
- BAŤOVÁ, ELIŠKA, Koncepce liturgického roku v hymnologické činnosti Jana Augusty, *Hudební věda* 49 (2012/1–2), 33–44.
- BAŤOVÁ, ELIŠKA, *O zpívaní a čtení českém tractat* [A Treatise on Reading and Singing in Czech] by Václav Koranda the Younger: A Contribution to the History of Czech Liturgical Language, in: Z. V. DAVID, D. HOLETON (eds.), *The Bohemian Reformation and Religious Practice*: Vol. 8, Praha: Filosofia, 2011, 143–159.
- BAŤOVÁ, ELIŠKA, Prolegomena k interpretaci a dataci nově objeveného Augustova *Summovníku*, *Clavibus unitis* 5 (2016), 1–16.
- BAŤOVÁ, ELIŠKA, Tisk Blahoslavových *Evanjelií* v kontextu bratrské liturgie a sakrální rétoriky, in: O. HALAMA (ed.), *Amica Sponsa Mater. Bible v čase reformace*, Praha: Kalich, 2014, 241–260.
- BibleWorks* 9.0.12.718, 2013. Fonty: BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek] PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994–2015 BibleWorks, LLC.
- BOHATCOVÁ, MIRJAM, Vydavatelský rámec českých předbělohorských biblí, *Strahovská knihovna* 5–6 (1970–1971), 255–277.
- BROM, VLASTIMIL a kol., *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea: Signatury 1 D, 1 E a 1 G*, Praha: Národní muzeum – Scriptorium, 2016.
- BUGEL, WALERIAN, *Cyrlometodějské papežské dokumenty z let 869–1985: výběr*, Velehrad – Olomouc: Refugium Velehrad – Roma, 2003.
- CORBELLINI, SABRINA, Vernacular Bible Manuscripts in Late Medieval Italy: Cultural Appropriation and Textual Transformation, in: E. POLEG, L. LIGHT (eds.), *Form and Function in the Late Medieval Bible*, Leiden – Boston: Brill, 261–281.
- ČAPEK, JAN BLAHOŠLAV, Rozpornost osobnosti Jana Augusty: K 400. výročí Augustova úmrtí v roce 1972, *Z kralické tvrže* 6 (1972–1973), 10–18.
- ČECHURA, JAROSLAV: *České země v letech 1378–1437: Lucemburkové na českém trůně II*, Praha: Libri, 2000.
- ČERMÁK, VÁCLAV, Církevněslovanské písemnictví Slovanského kláštera v Praze, in: P. KOUŘIL a kol., *Cyrlometodějská misie a Evropa: 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*, Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2014, 292–296.

- DAVID, ZDENĚK V., *Nalezení střední cesty: Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*, Praha: Filosofia, 2012.
- DITTMANN, ROBERT, Lukas von Prag als Bibelübersetzer, [v tisku].
- DOBROVSKÝ, JOSEF, *Dějiny české řeči a literatury v redakcích z roku 1791, 1792 a 1818*, Praha: Komise pro vydávání spisů Josefa Dobrovského při Královské české společnosti nauk, 1936.
- HOLETON, DAVID R., The Evolution of Utraquist Eucharistic Liturgy: A Textual Study, in: D. R. HOLETON, Z. V. DAVID (eds.), *The Bohemian Reformation and Religious Practice: Vol. 2: Papers from the XVIIIth World Congress of the Czechoslovak Society of Arts and Sciences*, Brno 1996, Prague: Academy of Sciences of the Czech Republic, 1998, 97–126.
- HOLETON, DAVID R., The Role of Jakoubek of Stříbro in the Creation of a Czech Liturgy: Some Further Reflections, in: O. HALAMA, P. SOUKUP (eds.), *Jakoubek ze Stříbra: Texty a jejich působení*, Praha: Filosofia, 2006, 49–86.
- HREJSA, FERDINAND, *Dějiny křesťanství v Československu II: Hus a husitství*, Praha: HČSEFB, 1947.
- CHALOUPECKÝ, VÁCLAV, Slovanská bohoslužba v Čechách, *Věstník České akademie věd a umění* 59 (1950/4), 65–82.
- JAKOBSON, ROMAN, Úvahy o básnictví doby husitské, *Slovo a slovesnost* 2 (1936/1), 1–21.
- JUST, JIŘÍ, *Biblický humanismus Jana Blahoslava*, Praha: ETF UK, 2007 [nepublikovaná disertační práce].
- KALHOUS, DAVID, *České země za prvních Přemyslovců v 10.–12. století: II. díl: Svět doby knížecí*, Praha: Libri, 2013.
- KONZAL, VÁCLAV, Kontinuita slovanské liturgie v přemyslovských Čechách, in: P. KOUŘIL a kol., *Cyrlometodějská misie a Evropa: 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*, Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2014, 282–283.
- KYAS, VLADIMÍR, *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha – Řím: Vyšehrad – Křesťanská akademie, 1997.
- LANDOVÁ, TABITA, Lekcionář Jana Augusty a jeho role v bratrském sporu o perikopy, *Listy filologické* 135 (2012/3–4), 333–365.
- LANDOVÁ, TABITA, *Liturgie Jednoty bratrské (1457–1620)*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014.
- MACEK, JOSEF, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha: Argo, 2001.
- MOLNÁR, AMEDEO, *Česko-bratrská výchova před Komenským*, Praha: SPN, 1956.
- SMOLÍK, JOSEF, *Bratr Jan Augusta*, Praha: Kalich, 1984.

- SMOLÍK, JOSEF, Ekumenický přínos Jana Augusty, in: P. B. KŮRKA, J. PÁNEK, M. POLÍVKA (eds.), *Angelus pacis: Sborník prací k počtě Noemi Rejchrtové*, Praha: Historický ústav, 2008, 323–339.
- SOMMER, PETR (ed.), *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*, Praha: Vyšehrad, 2007.
- SVOBODOVÁ, ANDREA; VOLEKOVÁ, KATEŘINA, Nebiblické texty v staročeských překladech Bible, [v tisku].
- TŘEŠTÍK, DUŠAN, Slovanská liturgie a písemnictví v Čechách 10. století: představy a skutečnost, in: P. SOMMER (ed.), *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha: NLN, 2006, 189–218.
- VAVŘÍNEK, VLADIMÍR, *Cyrl a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem*, Praha: Vyšehrad, 2013.
- VINTR, JOSEF, Die tschechisch-kirchenslavischen Glossen des 12. Jahrhunderts in der Bibel Sign. 1190 der Nationalbibliothek in Wien (sog. Jagić-Glossen), *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 32 (1986), 77–113.
- VOREL, PETR, *Velké dějiny zemí Koruny české: Svazek VII: 1526–1618*, Praha – Litomyšl: Paseka, 2008.
- VYKYPĚLOVÁ, TAĀANA, *Wege zum Neutschechischen: Studien zur Geschichte der tschechischen Schriftsprache*, Hamburg: Kovač, 2013.
- ZOUBEK, FRANTIŠEK JAN, *Život Jana Amosa Komenského: Na oslavu třísetleté památky jeho narození*, Praha: J. Otto, 1892.